

Lobyno istorija (nuo įkūrimo iki šių dienų)

Terminas „Vilniaus katedros lobynas“ turi keletą reikšmių. Šiandieninėje Lietuvoje jis dažniausiai siejamas su vertybių rinkiniu, 1985 m. surastu katedroje ir 1998 m. pristatytu plačiajai visuomenei. XIX a. – XX a. I pusėje lobynas buvo patalpa virš pagrindinės zakristijos, kuriame buvo saugomi patys vertingiausi katedros objektai. Plačiausia prasme Vilniaus katedros lobynas – tai visi objektai, esantys katedroje ir jos koplyčiose: iš brangiųjų metalų pagaminti, dažnai puošti brangakmeniais liturginiai reikmenys (indai, kryžiai, monstrancijos, relikvijoriai), vyskupų insignijos ir valdžios ženklai (žiedai, pastoralai, pektoralai, mitros, liturginiai rūbai), taip pat paveikslai, votai ir altorių dekoracijos.

XIX a. 4 dešimtmetyje pradėjus išsamiau domėtis katedros istorija, atkreiptas dėmesys ir į jos lobyno istoriją¹. Apie katedrą ir joje sukauptas vertybes taip pat imta rašyti darbuose, skirtuose Vilniaus miesto istorijai². XIX a. II pusėje – XX a. pradžioje pasirodė keletas darbų, skirtų konkrečiai Vilniaus katedros vertybėms ir jų kaupimo istorijai aptarti³. Atskiri lobyno objektai susilaukė ypač didelio dėmesio. Jų stilius, pagaminimo laikas, meninė vertė buvo analizuojami XX a. I pusės taikomosios dailės tyrinėtojų darbuose⁴. 1939 m. lobynas buvo paslėptas ir tapo neprieinamas tyrinėtojams. Tačiau kai kurie vertingiausi rinkinio objektai, remiantis anksčiau sukaupta informacija, buvo aptariami lenkų meno istorikų darbuose, ypač nagrinėjančiuose auksakalystės amato raidą Lenkijoje ir Lietuvos Didžiojoje

¹ M. Homolicki, *Katedra wileńska. Ozdobienie i wyposażenie kościoła katedralnego wileńskiego oraz kilka słów o użytkach z ozdoby i dostojności obrzędów kościelnych*, *Wizerunki i roztrząsania naukowe. Poczet nowy drugi*, t. 1, Wilno, 1838, s. 1–113; M. Homolicki, *Katedra wileńska (Odnowa kaplicy św. Kazimierza z historycznymi o dawnym jej stanie wiadomościami)*, *Wizerunki i roztrząsania naukowe. Poczet nowy drugi*, t. XIII, Wilno, 1840, s. 1–123; M. Homolicki, *Katedra wileńska (Artykułów historycznych do opisanja kaplicy św. Kazimierza ciąg dalszy)*, *Wizerunki i roztrząsania naukowe. Poczet nowy drugi*, t. XIV, Wilno, 1840, s. 1–81; A. H. Kirkor, *Bazylika litewska*, Kraków, 1886; W. Zahorski, *Katedra wileńska*, Wilno, 1904; J. Kurczewski, *Kościół zamkowy czyli Katedra Wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*, t. I–III, Wilno, 1908–1916.

² A. H. Kirkor, *Przechadzki po Wilnie i jego okolicach przez Jana ze Śliwna*, Wilno, 1856.

³ A. H. Kirkor, *Skarbiec katedralny w Wilnie*, *Kwartalnik Kłosów*, 1877, nr. 2; K. Podernia, *Ze skarbców kościołów wileńskich i trockich, Z ziemi pagórków leśnych, z ziemi łąk zielonych. Książka zbiorowa, poświęcona pamięci Adama Mickiewicza w stulecznią rocznicę jego urodzin 1798–1899*, Warszawa, 1899, s. 96–111.

⁴ M. Morelowski, *Sztuka wileńska ilustrowana pokacem celniejszych zabytków*, Wilno, 1939; M. Morelowski, *Zarysy syntetyczne sztuki wileńskiej od gotyku do neoklasycyzmu*, Wilno, 1939 a.

Kunigaikštystėje⁵. XX a. 6-7 dešimtmetėje Lietuvoje auksakalystės istoriją tyrinėjo ir monografiją parengė Edmundas Laucevičius. Tačiau jo darbas tuomet liko nepublikuotas. Jis pasirodė tik 2001 m. su Rūtos Vitkauskienės papildymais⁶. Išsamus lobyno ir atskirų jo objektų tyrimas tapo galimas tik po to, kai 1985 m. jis buvo surastas katedros požemiuose⁷. 1999 m. buvo surengta didelė paroda „Krikščionybė Lietuvos mene“. Po jos pasirodė išsamūs sakralinio meno katalogai, kuriuose garbingą vietą užėmė katedros lobyno objektai⁸. Taip pat buvo išleistas katalogas, skirtas tik Vilniaus katedros lobyno vertybėms aptarti, su gausiomis iliustracijomis ir Vydo Dolinsko tekstu, kuriame pristatyta gana išsami lobyno istorija⁹.

Šiandien, kai lobynas lengvai prieinamas, pagrindiniais šaltiniais norintiems tyrinėti jo istoriją yra patys jame sukaupti objektai. Kai kurie iš jų yra išraižyti inskripcijomis ir datomis, puošti juos dovanojusių asmenų herbais ar juos gaminusių meistrų ženklais. Kiti – tik nebylūs praeities liudininkai, kurių patekimo į lobyną kelią atsekti nėra lengva. Todėl labai svarbiais šaltiniais tampa lobyno inventoriai bei katedros vizitacijos aktai. Seniausias išlikęs vertybių sąrašas datuojamas 1552 m. Jame su trumpais aprašymais išvardinti sidabro ir aukso dirbiniai, tuo metu buvę Šv. Kazimiero ir Goštautų koplyčiose¹⁰. Išsamiausias XVI a. katedros lobyno inventorius buvo surašytas 1598 m.¹¹ XVII a. nepaliko mums jokie išsamesnio inventoriaus. Tik 1698 m. katedros kapitulos posėdžio protokole keliuose lapuose yra išvardyti negausūs tuo metu katedros lobyne buvę objektai¹². Daugiausiai lobyno inventorių išlikę iš XVIII a. Jie buvo surašyti 1712¹³, 1724, 1727¹⁴, 1743¹⁵, 1781¹⁶, 1796 m¹⁷.

---

⁵ E. Łopaciński, *Materiały do dziejów rzemiosła artystycznego w Wielkim Księstwie Litewskim (XV–XIX w.)*, *Materiały do dziejów sztuki i kultury*, nr. 5, Warszawa, 1946; A. Bochnak, J. Pagaczewski, *Polskie rzemiosło artystyczne wieków średnich*, Kraków, 1959; K. Szczepkowska-Naliwajek, *Złotnictwo gotyckie Pomorza Gdańskiego, Ziemi Chełmińskiej i Warmii*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź, 1987.

⁶ E. Laucevičius, B. R. Vitkauskienė, *Lietuvos auksakalystė, XVI–XIX a.*, Vilnius, 2001.

⁷ B. R. Vitkauskienė, Pasvarstymai apie seniausią katedros vertybes, *Naujasis Židinys-Aidai*, 2003, Nr. 10, p. 542–548; B. R. Vitkauskienė, *Złotnictwo wileńskie: ludzie i dzieła. XV–XVIII wiek*, Warszawa, 2006.

⁸ *Krikščionybė Lietuvos mene. Vadovas*, Vilnius, 2001; *Lietuvos sakralinė dailė XI–XX a. pradžia, t. IV (Auksakalystė XIII–XX a., pirmoji knyga. Kolekcijos)*, red. J. Liškevičienė, Vilnius, 2006.

⁹ *Vilniaus katedros lobynas*, red. R. Budrys, V. Dolinskas, Vilnius, 2002.

¹⁰ *Conscriptio auri et argenti divi Casimiri per dominos Mathiam a Macolin Pptum Trocen. Et Johannem Vierbkowskim, Canonicos Ecclesiae Vilnen. Anno Domini MDLII*, MAB RS, f. 43, b. 19857.

¹¹ *Regestr apparatow y ynszego sprzētu, zlota y srebra w kosciele S. Stanisława cathedralnym na zamku Wileńskim spisany y rewidowany w roku Panskim 1598*, VUB RS, f. 4, b. 35808; taip pat LVIA, f. 1135, ap. 4, b. 338.

¹² Vilniaus katedros kapitulos posėdžių protokolai yra saugomi MAB RS, f. 43. Jų santraukas publikavo J. Kurczewski, *Kościół zamkowy...*, t. III. Lobyno aprašymas – p. 271–272.

¹³ *Inwentarze katedry wileńskiej 1712, 1724*, MAB RS, f. 43, b. 19583.

¹⁴ *Inwentarz katedry wileńskiej, 1727*, MAB RS f. 43, b. 19587.

Taip pat 1743 m. buvo surašytas išsamus katedros vizitacijos aktas¹⁸. XIX a. katedros inventoriai rašyti tik iki 1830 m¹⁹. Taip pat išlikę 1861 m. katedros vizitacijos aktai²⁰. Vilniaus katedros lobyno istoriją tyrinėjant svarbūs yra ir testamentai – valdovų, vyskupų, kapitulos narių, didikų. Dauguma jų palikdavo ne tik pinigų katedrai arba konkrečiai jos koplyčiai, bet taip pat dovanodavo ir vertingų liturginių reikmenų²¹.

Lobyno istorija prasideda kartu su katedros istorija. Istorikai ir archeologai iki šiol nesutaria, ar pirmoji Vilniaus katedra tikrai buvo pastatyta karaliaus Mindaugo valdymo metais. Netgi tuo atveju, jeigu katedra jau buvo, tuo metu tik pradėtas kaupti lobynas, šventovę uždarius, buvo išblaškytas. Dabartinio lobyno pradžia siejama su Lietuvos krikštu ir Vilniaus vyskupijos įkūrimu 1387 m.²² 1388 m. gegužės mėnesį buvo konsekruota naujoji katedra ir į ją iškilmingai įžengė pirmasis Vilniaus vyskupas, lenkų pranciškonų vienuolis, Sereto vyskupas Andrius. Pirmąsias lobyno vertybes katedrai dovanavo tuometiniai valdovai – Jogaila ir Vytautas bei jų žmonos. Lobyną taip pat papildė liturginiai reikmenys, kuriuos atsivežė vyskupas. Vėliau prie katedros lobyno kūrimo prisidėjo įvairūs visuomenės sluoksniai. Tai buvo ne tik valdovai ir dvasininkai, bet ir didikai, bajorai, miestiečiai, savo dėkingumą Dievui už patirtas malones reiškę gausiomis ir puošniomis dovanomis, dažnai skirtomis liturgijai, arba votais.

Visą lobyno istoriją būtų galima suskirstyti į keletą laikotarpių. Apie lobyno būklę XIV a. pabaigoje – XV a. žinių išlikę labai nedaug. Iš 1598 m. inventoriaus sužinome, kad tuomet katedroje buvo dar Jogailos dovanota taurė ir dvi ampulės, papuoštos Lenkijos ir Lietuvos valstybių herbais Ereliu ir Vyčiu²³. Tokiais pat herbais

---

¹⁵ *Inwentarz katedry wileńskiej, 1743*, MAB RS, f. 43, b. 19590.

¹⁶ *Inwentarz katedry wileńskiej, 1781*, MAB RS, f. 43, b. 19603.

¹⁷ *Inwentarz katedry wileńskiej, 1796*, MAB RS, f. 43, b. 19617.

¹⁸ *Akta wyzyci generalnej katedry w Wilnie, 1743*, VUB RS, f. 1, b. F217.

¹⁹ V. Dolinskas, Vilniaus katedros lobynas. Istorinė apžvalga, *Vilniaus katedros lobynas...*, p. 259.

²⁰ *Akta wyzyci generalnej katedry w Wilnie, 1861*, MAB RS, f. 43, b. 19869.

²¹ Vyskupų testamentai: Andriaus, 1398 (J. Kurczewski, *Kościół zamkowy...*, t. II, s. 28–31), Benedikto Vainos, 1615 (MAB RS f. 43, b. 26740), Abraomo Vainos, 1649 (MAB RS, f. 43, b. 26738), Jurgio Bialozoro, 1665 (MAB RS, f. 273, b. 2418), Aleksandro Kotovičiaus, 1686 (MAB RS, f. 43, b. 26667), Karolio Panceržinskio, 1729 (MAB RS, f. 43, b. 26667), Mykolo Zenkovičiaus, 1761 (MAB RS, f. 43, b. 26750), sufragano Jeronimo Sanguškos, 1675 (MAB RS, f. 43, b. 26698), sufragano Juozapo Ancutos, 1737 (MAB RS, f. 43, b. 869), Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco, 1694 (MAB RS, f. 43, b. 26665), Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanclerio ir Vilniaus vaivados Alberto Goštauto, 1539 (J. Kurczewski, *Kościół zamkowy...*, t. II, s. 103–107).

²² Vladislavo Jogailos privilegija Vilniaus vyskupui, 1387 vasario 17, MAB RS, f. 6, b. 1; taip pat J. Kurczewski, *Kościół zamkowy ...*, t. I, s. 4, t. II, s. 7–9. Popiežiaus Urbono VI bulė, kuria įsteigiama Vilniaus vyskupija, 1388 kovo 12, (J. Kurczewski, *Kościół zamkowy ...*, t. I, s. 4, 6).

²³ *Registr...*, 1598, s. 2, nr. 14; s.11, nr. 8.

buvo papuošta ir sidabrinio paausiuoto kryžiaus pėda, sidabrinės lentelės su Švč. Mergelės Marijos atvaizdu bei keletas prabangių liturginių rūbų²⁴. Šios vertybės taip pat galėjo būti dovanotos Jogailos arba jo įpėdinių²⁵.

Keletą vertybių, minimų šiame inventoriuje, galima susieti su kunigaikščiu Vytautu bei jo įpėdiniais: Švitrigaila ir Žygimantu Kęstutaičiu. Šiuos objektus puošė Lietuvos valstybės herbas Vytis ir dinastinis herbas Gediminaičių stulpai. Tai buvo sidabrinė paausiuota taurė, sidabrinis paausiuotas ir brangakmeniais puoštas kryžius, keletas arnotų, perlais ir auksuotomis figūrėlėmis puošti pagrindinio ir Šv. Kryžiaus altorių antepedumai²⁶. Deja, nei viena iš šių valdovų dovanų neišliko lobyne iki šių dienų²⁷.

1484 m. Kazimieras Jogailaitis pasirūpino, kad katedroje jo sūnaus garbei būtų įkurta Karališkoji, arba Šv. Kazimiero, koplyčia. Manoma, kad būtent jis ir aprūpino šią koplyčią prabangiais liturginiais reikmenimis. Dar 1552 m. sudarytame šios koplyčios vertybių sąrašė minima keletas sidabrinų, paausiuotų žvakidžių, brangakmeniais puoštas kryžius, keletas sidabrinų pacifikalų, penkios sidabrinės taurės su patenomis, trys poros ampulių²⁸. 1598 m. inventoriuje pabrėžiama, kad daugumą šios koplyčios vertybių ženklino Erelis – Lenkijos Karalystės herbas²⁹.

Prie katedros lobyno kūrimo prisidėjo ne tik valdovai, bet ir jų žmonos. Minėtame 1598 m. inventoriuje aprašomos trys taurės, ant kurių greta Lenkijos Erelio ir Lietuvos Vyčio buvo vaizduojamas Habsburgų dinastijos herbas³⁰. Iš šios dinastijos XV a. buvo kilusi Kazimiero Jogailaičio žmona Elžbieta, o vėlesniame XVI a. – pirmoji Žygimanto Augusto žmona, taip pat Elžbieta ir trečioji žmona Kotryna.

Lobyno „aukso amžius“ – XVI a. – XVII a. I pusė

Pradedant XVI a. lobyno istorija yra gana neblogai dokumentuota. Galima teigti, kad tuomet jis išgyveno savotišką „aukso amžių“. Šiuo laikotarpiu į lobyną

²⁴ Ten pat, p. 15, Nr. 3, p. 19, Nr. 37, p. 24, Nr. 19.

²⁵ Ten pat, p. 7, Nr. 5, p. 10, Nr. 4.

²⁶ Ten pat, p. 2, Nr. 12, p. 7, Nr. 8, p. 18, Nr. 22, 25, p. 31, Nr. 16, p. 32, Nr. 1.

²⁷ Su Jogaila ir Jadvyga, remiantis tradicija, yra siejamas šiuo metu lobyne saugomas diptikas iš dramblio kaulo (V. Dolinskas, Vilniaus katedros lobynas..., p. 263–264). Tačiau menotyrininkų nuomone, norint patvirtinti šią prielaidą, reikia atlikti išsamius objekto tyrimus. XIX a. buvo labai populiarūs tokių diptikų kopijos, o Vilniaus katedros lobyno XVI–XIX a. inventoriuose jis niekada neminimas (R. Vitkauskienė, Pasvarstymai..., p. 542–545).

²⁸ *Conscriptio auri et argenti*, 1552, s. 3–4.

²⁹ *Registr.*, 1598, s. 62–64.

³⁰ Ten pat, p. 1, Nr. 11, p. 5, Nr. 48, 49.

pateko ypač daug vertingų ir prabangių objektų, kurių dalis išliko iki šių dienų. Katedra ir jos lobynas nestokojo ypatingo valdovų dėmesio. Jį rėmė turtingiausios ir galingiausios Lietuvos didikų giminės.

Lobyno istorijai labai svarbi pati XVI a. pradžia. 1501-uosius metus popiežius Aleksandras VI paskelbė jubiliejniais metais. Norintys gauti atlaikus turėjo aplankyti tam tikras bažnyčias, atlikti išpažintį ir paaukoti tam tikrą auką.

Valdovų donacijos. 1503 m. sukako 250 metų nuo šv. Stanislovo, katedros globėjo, kanonizacijos. Ta proga valdovai tiesiog karališkai apdovanojo katedrą. Manoma, kad Kazimiero Jogailaičio našlė Elžbieta užsakė sidabrinę paauksuotą šv. Stanislovo atvaizdą. Jį puošė Lenkijos ir Habsburgų dinastijos herbai³¹. Jos sūnus Aleksandras Jogailaitis fundavo šv. Stanislovo rankos relikvijorių³². Su šiuo valdovu taip pat yra siejamas auksinis, puoštas brangakmeniais pacifikalas³³.

Po keleto metų, 1506 m., katedros požemiuose buvo palaidotas pats valdovas Aleksandras Jogailaitis. Pagal valdovo laidotuvių ceremonialą katedroje turėjo likti ta proga pasiūti liturginiai rūbai, šventovės dekoracijų elementai bei dovanos, sudėtos iškilmingoje ceremonijoje, kaip paskutinė į amžinybę išėjusio valdovo auka³⁴. Deja, apie šiuos objektus žinių neišlikę. 1598 m. inventoriuje minimas tik komplektas liturginių rūbų, likusių po antrosios Žygimanto Augusto žmonos Barboros Radvilaitės laidotuvių 1551 m.: juodas arnotas, juodo aksomo kapa, dvi juodos dalmatikos, juodas pagrindinio altoriaus antepediusas. Visi jie puošti Ereliu, Vyčiu ir Radvilų herbu Trimitais³⁵.

Sidabrinę komuninę su 1548 m. data ir karaliaus bei kapitulos herbais galima sieti su Žygimantu Augustu arba Žygimantu Senuoju³⁶. Ypatingą dėmesį Vilniaus katedrai rodė Žygimanto Senojo žmona Bona Sforca. Jos iniciatyva katedroje buvo atnaujinta paminklinė lenta Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Vytautui. 1598 m. inventoriuje iš jos dovanų minimos dvi taurės su Sforcų herbu³⁷, taip pat antepediusas su Lenkijos Karalystės ir Sforcų herbais bei pacifikalas ir antepediusas Šv. Kazimiero koplyčiai³⁸.

³¹ Ten pat, p. 11. B. R. Vitkauskienė, *Złotnictwo...*, s. 210.

³² B. R. Vitkauskienė, *Złotnictwo ...*, s. 210–211.

³³ Ten pat.

³⁴ G. Zujienė, Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro laidotuvių Vilniuje ceremonialas, *Lietuvos pilys, 2006*, Vilnius, 2007, Nr. 2, p. 73.

³⁵ *Registr.*, 1598, s. 21, nr. 53, s. 24, nr. 24, s. 27, nr. 17, 18, s. 31, nr. 14.

³⁶ Ten pat, p. 13.

³⁷ Ten pat.

³⁸ Ten pat, p. 36, Nr. 14, p. 62–64.

Trumpai valdęs svetimšalis Henrikas Valua dėmesiu Vilniaus katedrai ir jos lobynui nepasižymėjo. Per savo trumpą valdymą jis taip ir neatvyko į Vilnių. Nieko nežinome ir apie Stepono Batoro aukas katedrai.

Lenkijos ir Lietuvos valdovais tapus Vazų dinastijos atstovams, pagal moterišką liniją turintiems Jogailaičių kraujo, Vilniaus katedros lobynas vėl sulaukė gausių donacijų. Žinoma, kad 1603 m. Zigmantas Vaza dovanojo katedrai auksinę rožę³⁹, švč. Trejybės kopyčiai taurę ir ampules⁴⁰. Šiai kopyčiai atiteko ir penki prabangūs arnotai su Lenkijos Ereliu, kurie taip pat galėjo būti Zigmanto Vazos dovana⁴¹.

Ypač gausių dovanų sulaukė šv. Kazimiero kopyčia. Ji buvo visiškai pertvarkyta baroko stiliumi. Joje funduotas naujas sidabrinis altorius su masyviu sidabrinium kryžiumi ir aštuoniomis natūralaus dydžio sidabrinėmis šventųjų figūromis⁴². Šventojo relikvijos buvo perkeltos į naują sidabrinį sarkofagą, pagamintą iš sidabro, kurią paaukėjo Zigmantas Vaza⁴³. Jis taip pat dovanojo sidabrinę paauksuotą taurę⁴⁴. Valdovo žmona Konstancija iš Habsburgų dinastijos kopyčiai dovanojo didelį sidabrinį sietyną, o po kelerių metų Vladislavo Vazos žmona Cecilija Renata – auksinę lempą ir rožę⁴⁵.

Dvasininkų dovanos lobynui. Jau pirmasis Vilniaus vyskupas Andrius testamentu užrašė visus savo liturginius reikmenis katedrai ir kopyčiai, kurioje turėjo būti palaidotas. Greta liturginių indų, rūbų ir vyskupo valdžios insignijų jame minima ir keletas daiktų, galbūt dovanotų šiam vyskupui didžiosios kunigaikštienės Onos Vytautienės⁴⁶.

Apie kitų XV a. vyskupų palikimą katedrai duomenų neišlikę. XVI a. pradžioje, 1501 m., švenčiant jubiliejinius metus, lobyną papildė paties popiežiaus Aleksandro VI dovanos. Tačiau tai buvo ne aukso ir sidabro dirbiniai, bet gausios šventųjų relikvijos. Kai kurios iš jų – šv. Praksedos, šv. Kandidos ir vieno iš

---

³⁹ Ten pat, p. 8.

⁴⁰ Ten pat, p. 48–49, 52.

⁴¹ Ten pat, p. 48–49.

⁴² Ten pat.

⁴³ E. Laucevičius, B. R. Vitkauskienė, *Auksakalystė...*, p. 58.

⁴⁴ Ten pat, p. 66.

⁴⁵ *Interes Kaplicy Św. Kazimierza*, 1698, VUB RS, f. 57, s. 2.

⁴⁶ Šios dovanos paprastai priskiriamos Lenkijos karalienei ir Lietuvos aukščiausiai kunigaikštieniui Jadvygai. Tačiau testamento originale kalbama ne apie aukščiausiąją kunigaikštienę („suprema ducisa“), bet apie anksčiau minėtą kunigaikštienę („prenominata ducisa“). Žr. Vlodo Drėmos ranka rašytus komentarus šaltinių publikacijoje *Codex Diplomaticus Ecclesiae Cathedralis necnon Dioceseos Vilnensis*, oprac. J. Fijałek, W. Semkowicz, Kraków, 1932, t. 1, s. 58, MAB Retų spaudinių skyrius.

Dešimties tūkstančių kankinių galvos – buvo patalpintos popiežiaus užsakytuose relikvijoriuose. Tuo tarpu relikvijorių šv. Bartolomėjaus rankai galėjo funduoti Erazmas Ciolekas, valdovo sekretorius, kuris atvežė šias vertybes, arba tuometinis Vilniaus vyskupas Vaitiekus Taboras⁴⁷. Manoma, kad kitų relikvijų talpyklų gamybos išlaidas bent dalinai iš didžiojo kunigaikščio išdo padengė pats Aleksandras Jogailaitis⁴⁸.

Iš XVI a. pradžios mus pasiekia pirmosios žinios apie ingresinės taurės įteikimą katedros lobynui vyskupui pirmą kartą įžengiant į katedrą. Tik vyskupas Jonas iš Lietuvos kunigaikščių 1524 m. įžengdamas į katedrą vietoj taurės paaukavo nemažą piniginę sumą, reikalingą katedros remontui⁴⁹. Nieko nežinome ir apie ingresinę vyskupo Povilo Alšėniškio taurę. Iki 1598 m. iš jo palikimo išliko tik arnotas ir puošni kapa, puošti šio vyskupo herbu⁵⁰. Atrodo, kad vyskupas Valerijonas Protasevičius įteikė ingresinę taurę⁵¹, o iš Jurgio Radvilos dovanų net XVIII a. buvo žinoma puošni mitra⁵². Vyskupas Benediktas Vaina 1600 m. dovanojo katedrai auksinę taurę su patena⁵³. 1604 m. jis katedrai taip pat skyrė liturginių rūbų komplektą, o testamentu savo įpėdiniui Eustachijui Valavičiui paliko auksinį žiedą su safyru ir pektoralą, o katedrai – aukso ir sidabro dirbinių⁵⁴. Šaltiniai nutyli, ar ingresinę taurę dovanojo vyskupas E. Valavičius. Žinoma tik, kad po jo mirties lobynui liko vyskupo pastoralas⁵⁵, auksinis, puoštas deimantais pektoralas su grandinėle⁵⁶, puošni mitra⁵⁷ ir penkios sidabrinės žvakidės⁵⁸. Vyskupas Abraomas

---

⁴⁷ B. R. Vitkauskienė, *Złotnictwo...*, s. 208. Kitų tyrinėtojų nuomone, šį relikvijorių fundavo pats Aleksandras Jogailaitis ir vyskupas Vaitiekus Taboras (V. Dolinskas, *Vilniaus katedros lobynas...*, p. 267). Nesutarimai kyla dėl skirtingo herbų interpretavimo. Aprašyme minimas herbas su ereliu ir jaučio galva. Jaučio galva, herbas *Pomian*, priklausė vyskupui Taborui. Tuo tarpu erelis galėjo būti ir Lenkijos Erelis, ir Cioleko herbe *Sulima* vaizduojamas erelis.

⁴⁸ B. R. Vitkauskienė, *Złotnictwo...*, s. 208.

⁴⁹ J. Kurczewski, *Kościół zamkowy...*, t. III, s. 19.

⁵⁰ *Regestr* 1598, s. 15, nr. 4, s. 23, nr. 2.

⁵¹ Ten pat, p. 1, Nr. 4. Tačiau neaišku, ar ta pati taurė minima 1564 m. Šv. Kryžiaus altoriaus vertybių sąrašė. Galbūt buvo dvi taurės, dovanotos šio vyskupo (*Altare S. Crucis...*, VUB RS, f. 4, b. 338, s. 12). Taip pat P. Alšėniškis dovanojo liturginių rūbų komplektą: kapą, dvi tunikas, arnotą (*Regestr* 1598, s. 24, nr. 23, s. 29, nr. 2, s. 36, nr. 3, s. 45, nr. 56).

⁵² *Inwentarz katedry wilenskiej* 1712, s. 2; *Akta wyzyciacji generalnej katedry w Wilnie*, 1743, s. 265.

⁵³ J. Kurczewski, *Kościół zamkowy...*, t. III, s. 86.

⁵⁴ *Testament biskupa Benedykta Woyny*, 1615, s. 1–2.

⁵⁵ J. Kurczewski, *Kościół zamkowy...*, t. III, s. 272.

⁵⁶ Šis pektoralas XVII a. viduryje galėjo būti įtaisytas Jurgio Tiškevičiaus monstrancijos viršūnėje ir išlikęs iki dabar.

⁵⁷ Ši mitra minima dar 1727 m. katedros inventoriuje (p. 3) bei 1743 m. katedros generalinės vizitacijos aktuose (p. 265).

⁵⁸ *Inwentarz katedry*, 1712, s. 2–3.

Vaina lėšų ingresinei taurei paliko tik testamentu⁵⁹, tuo pačiu nemažą sumą pinigų užrašė katedros restauracijai ir liturginiams rūbams įsigyti. Savo funduotai Vainų koplyčiai paliko sidabrinį altoriaus kryžių, kuris išliko iki šių dienų, žvakides ir taure⁶⁰. Vyskupas Jurgis Tiškevičius (1649–1656) praturtino lobyną ypač vertingais liturginiais reikmenimis – auksine ingresine taure, auksiniu kryžiumi ir smilkytuvu bei monstrancija, puošta brangakmeniais ir emale⁶¹.

Lobynas pildėsi ne tik vyskupų dėka, bet ir katedros kapitulos narių dovanomis. Pavyzdžiui, Jonas Albinas dovanojo lobynui taure⁶², o jo giminaitis, Vilniaus sufraganas Jurgis Albinas (1550–1570) – pastoralą ir sidabrinę paausdotą taure⁶³, prelatas kustodas Povilas Višenskis – sidabrinę paausdotą taure su patena, porą ampulių, arnotą ir kapą⁶⁴. Vilniaus prelatas, Geranainių infulatas Steponas paaukėjo dvi sidabrinės paausdotas ampules⁶⁵. Vilniaus kapitulos prelatas ir Kijevo vyskupas Jonas Filipovičius paliko pastoralą⁶⁶, o kanauninkas Baltramiejus iš Kauno – taure⁶⁷. Žemaičių vyskupas ir Vilniaus katedros prelatas Janas Domanovskis perleido vyskupo žiedą⁶⁸ ir keletą liturginių indų⁶⁹. 1602 m. katedros kantorius Mikalojus Jasinskis paaukėjo Šv. Kryžiaus ir Kristaus erškėčių vainiko relikvijorių, puoštą perlais ir brangakmeniais, saugomą lobyne iki šiol. Šv. Kazimiero koplyčiai jis dovanojo sidabrinę lempą ir šventojo figūrėlę⁷⁰, taip pat

⁵⁹ *Testament Abrahama Woyny*, 1649, s. 1–2.

⁶⁰ Ten pat.

⁶¹ J. Kurczewski, *Kościół zamkowy...*, t. III, s. 169.

⁶² *Regestr* 1598, s. 5, nr. 46.

⁶³ Ten pat, p. 14, Nr. 2, p. 2, Nr. 25.

⁶⁴ Ten pat, p. 1, Nr. 6, p. 8, p. 11, Nr. 7, p. 17, Nr. 12, p. 23, Nr. 5.

⁶⁵ Ten pat, p. 11, p. 2.

⁶⁶ J. Kurczewski, *Kościół zamkowy...*, t. III, s. 18.

⁶⁷ *Regestr*, 1598, s. 1, nr. 21.

⁶⁸ J. Kurczewski, *Kościół zamkowy...*, t. III, s. 36. Literatūroje šis žiedas dažnai tapatinamas su žiedu, esančiu ant šv. Stanislovo rankos relikvijoriaus. Tačiau Domanovskio žiedas buvo su topazo akimi, o relikvijoriaus su safyro.

⁶⁹ *Regestr*, 1598, s. 12.

⁷⁰ Ten pat, p. 8, Nr. 66.

testamentu katedrai užrašė taurę su patena ir liturginius rūbus⁷¹. Iki šiol lobyne saugoma kanauninko Martyno Šulco dovanota taurė⁷². Tai tik keletas dvasininkų vardų, kurie XVI – XVII a. I pusėje savo dovanomis ir aukomis gausino katedros lobyną. Tik keletas iš jų, apie kuriuos žinios pasiekė mūsų laikus. Lobynas buvo pildomas ir katedros kapitulos sprendimu bei lėšomis. 1598 m. inventoriuje aprašyti keli objektai, puošti kapitulos herbu⁷³.

Nuo valdovų ir katalikų Bažnyčios hierarchų savo dosnumu pagrindinei Lietuvos šventovei neatsiliko didikai. Norintiems buvo suteikta teisė katedroje kurti savo giminės koplyčias. Jos aprūpinimu ir išlaikymu rūpindavosi visa giminė. Kai giminė išmirdavo, jos koplyčia dažnai būdavo perduodama kitai giminei, o sukauptos joje vertybės – liturginiai reikmenys, rūbai – papildydavo pagrindinį katedros lobyną.

Diduomenės aukos lobynui. 1598 m. inventoriuje aprašyta nemažai objektų, pažymėtų Leliwos herbu. Bent dalis jų anksčiau galėjo priklausyti dar 1422 m. įsteigta Manvydų koplyčiai⁷⁴. Po 1552 m. iš Goštautų koplyčios į pagrindinį lobyną buvo perkeltos vertybės, kurias 1539 m. testamentu giminės koplyčiai buvo palikęs Lietuvos kancleris ir Vilniaus vaivada Albertas Goštautas⁷⁵. Iki šių dienų išliko tik krištolinis kryžius, į kurį vėliau buvo įdėtos šv. Eustachijaus relikvijos. Jo atskiros dalys datuojamos net XIII a.⁷⁶

Lobyną pasiekdavo ir katedroje neturinčių koplyčių giminių ar pavienių asmenų

Šv. Eustachijaus relikvijorius. Lietuva, iki 1539.

⁷¹ *Testament Mikolaja Jasińskiego*, 1635, MAB RS, f. 43, b. 218, s. 172–173.

⁷² *Testament kanonika Marcina Szulca Wolfowicza*, 1673, MAB RS, f. 43, b. 26742, s. 2.

⁷³ *Registr*, 1598, s. 12, nr. 2, 9, s. 2, nr. 26.

⁷⁴ *Registr*, 1598, p. 5, Nr. 52, 57 (taurės), p. 10, Nr. 1 (lentelė su Dievo Motinos atvaizdu), p. 24, Nr. 16 (kapa).

⁷⁵ *Testament Olbrachta Gasztolda*, J. Kurczewski, *Kościół zamkowy...*, 1908–1916, t. II, s. 103–104; *Aurum et argenteums Gastoldinum de Sacello eius ad ararium capituli delatum*, MAB RS, f. 43, b. 19857, s. 5–8. Tai buvo: trys relikvijoriai (su Jono Krikštytojo, Vaitiekaus ir Margaritos bei Daratos ir Apolonijos relikvijomis), sidabrinis paausutas kryžius, krištolinis kryžius, gryno aukso taurė ir patena, puošta perlais ir brangakmeniais, taip pat sena sidabrinė paausuta taurė su patena, neva priklausiusi vyskupui Vaitiekui, dvi didelės sidabrinės žvakidės, sidabrinis pulpitas, dvi sidabrinės paausutos ampulės, du sidabriniai kryžiai, septyni puošnūs arnotai su priedais, Švč. Mergelės Marijos paveikslas.

⁷⁶ B. R. Vitkauskienė, *Pasvarstymai...*, p. 546.

dovanos. Pavyzdžiui, 1551 m. Žygimanto Augusto vertėjas Jokūbas iš Lvovo įteikė katedrai sidabrinę paausdotą taurę⁷⁷. Kitais metais panašią taurę mirusio brolio atminimui fundavo Ana Novicka⁷⁸. Kaip votas nuo Vilniaus vaivadienės, galbūt vaivados Mikalojaus Kristupo Radvilos žmonos, katedros lobyne atsirado sidabrinė galva⁷⁹. Daug vertybių, minimų 1598 m. inventoriuje, yra paženklintos donatorių herbais. Tačiau šiandieną gana sunku nustatyti, kas konkrečiai juos dovanojo katedrai. Ypatingu didikų, kaip ir valdovų, dėmesiu buvo apsupta Šv. Kazimiero koplyčia. 1602 m. karalaitis buvo paskelbtas šventuoju, tačiau garbinti pradėtas gerokai anksčiau. Už gautas malones jam buvo aukojami sidabriniai, kartais paausdoti votai⁸⁰. Yra išlikę 1603–1616 ir 1625–1626 m. Šv. Kazimiero koplyčios votų sąrašai, kuriuose išvardyta virš 400 objektų, kuriuos paaukojo didikai, bajorai, miestiečiai⁸¹. Dosnumu ypač išsiskyrė Gosevskių giminė⁸².

Iki XVII a. vidurio Vilniaus katedroje buvo sukauptas didžiulės vertės lobynas tiek pinigine, tiek menine prasme. Jame buvo 63 auksinės arba sidabrinės paausdotos ir brangakmeniais puoštos taurės, 13 kryžių, 2 pacifikalai, 2 prabangios monstrancijos, 10 talpų su šventųjų relikvijomis, 2 rankos formos relikvijoriai (šv. Stanislovo ir šv. Baltramiejaus), 6 sidabrinės lentelės (kai kurios iš jų su relikvijomis), 12 porų sidabrinų paausdotų ampulių, 5 poros žvakidžių, 3 pastoralai, 9 puošnios, auksu ir brangakmeniais dekoruotos mitros, 60 arnotų, apie 40 kapų, 33 humerolai, keletas žiedų su brangakmeniais, įvairių indų iš tauriųjų metalų. Be šio rinkinio, kiekvienoje koplyčioje buvo saugoma po atskirą didesnę ar mažesnę liturginių reikmenų rinkinį.

Lobyno išgrobstymas XVII a. viduryje

XV–XVII a. katedros lobynas nebuvo uždara vertybių saugykla. Jame sukaupti liturginiai reikmenys buvo naudojami šv. Mišių metu. Laikui bėgant liturginiai rūbai susidėvėdavo, indai ir kiti reikmenys dilo, o kartais net dingdavo. Be

---

⁷⁷ *Registr*, 1598, p. 4, nr. 40.

⁷⁸ Ten pat, p. 5, Nr. 45.

⁷⁹ Ten pat, p. 13.

⁸⁰ *Conscriptio auri et argenti...* 1552, s. 1–2.

⁸¹ *Registr*, 1598, p. 96–109.

⁸² Smolensko vaivada Aleksandras Gosievskis Šv. Kazimiero koplyčiai skyrė sidabrinę plaketę. Jo žentas, Vitebsko vaivada Samuelis Sanguška – porą ampulių ir ašotėlį. Ieva Pacaitė-Gosievskia ir jos dukra Elena Gosevska-Sanguškienė paaukojo šv. Kazimiero figūrėlę – relikvijorių, kuris išlikęs iki šių dienų. Taip pat yra išlikę ir šios giminės aukotų liturginių rūbų, arnotų.

to, ties XVI–XVII a. riba Bažnyčioje buvo atlikta liturginė reforma, po kurios dalis reikmenų tapo nenaudojami. Jie buvo perlydyti į naujus⁸³.

Daug žalos lobynams padarydavo gaisrai. Iki XVII a. dideli gaisrai katedrą niokojo 1419, 1530 ir 1539 metais. Ypač dramatiškas gaisras Vilnių niokojo 1610 m. Jo metu sudegė Žemutinė pilis ir katedra su dalimi lobyno⁸⁴.

XVII a. I pusėje blogėjant Lietuvos tarptautinei padėčiai ir didėjant grėsmei iš Rytų, rytinių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijų bažnyčios pradėjo rūpintis savo turtą išsaugojimu. 1633 m. į Vilniaus kapitulą kreipėsi Polocko unitų metropolitas, prašydamas priglauti jo katedros lobyną⁸⁵. Tais pačiais metais į Vilniaus katedros lobyną pateko Geranainių bažnyčios lobynas, kuriame buvo gausu vertingų liturginių reikmenų, paliktų Alberto Goštauto⁸⁶. Tačiau XVII a. viduryje, karų su rusais ir švedais akivaizdoje, pačiam katedros lobynui iškilo didelė grėsmė. Kai 1654 m. Rusijos kariuomenė įžengė į LDK teritoriją, Vilniaus kapitula suprato, kad nepavyks išsaugoti viso lobyno. Buvo nutarta mažiau vertingus objektus išlydyti, nuo liturginių rūbų nurinkti perlus ir brangakmenius, o pačius rūbus sudeginti, taip išlydant auksinius ir sidabrinus siūlus, kuriais jie buvo atausti arba siuvinėti⁸⁷. Ši užduotis buvo patikėta tuometiniam Šv. Kazimiero koplyčios klebonui, kapitulos prelatui ir kustodui Jurgiui Bialozorui. 1655 m. visas katedros lobynas buvo padalytas į dvi dalis. Pagrindinę dalį planuota išvežti iš Vilniaus į Karaliaučių, kur turėjo apsisistoti ir tuometinis vyskupas Jurgis Tiškevičius. Tačiau netoli nuo Vilniaus visas krovinyas buvo sulaikytas ir išgrobstytas rusų ir kazokų pulkų⁸⁸. Tuo tarpu didžiąja dalimi Šv. Kazimiero koplyčios vertybių rūpinosi pats jos klebonas J. Bialozoras⁸⁹. Jos nepateko į priešų rankas, bet didžioji dalis buvo parduota arba užstatyta, o gautos lėšos panaudotos kariuomenės išlaikymui. Seimo nutarimu po karo šios lobyno

---

⁸³ J. Kurczewski, *Kościół zamkowy...*, t. III, s. 156.

⁸⁴ *Regestr*, 1598, s. 71. Įrašas apie visiškai sudegusį Vyskupo Jono koplyčios rinkinį.

⁸⁵ J. Kurczewski, *Kościół zamkowy...*, t. III, s. 120.

⁸⁶ J. Kurczewski, *Kościół zamkowy...*, t. II, s. 105–106. A. Goštauto palikimas: didelė sidabrinė paauskuota monstrancija, puošta brangakmeniais (vadinama Goštautų arba Geranainių monstrancija), mažesnė sidabrinė monstrancija, sidabrinis paauskuotas kryžius, du smilkytuvai, prabangi mitra, apsiūta brangakmeniais, trys pastoralai, trys pacifikalai, trys relikvijoriai, 12 arnotų, 15 palijų, 10 dalmatikų, 3 pagrindinio altoriaus antipedijai bei dar keletas liturginių reikmenų.

⁸⁷ J. Kurczewski, *Kościół zamkowy...*, t. I, s. 135, t. III, s. 161–162.

⁸⁸ *Interes Kaplicy św. Kazimierza*, 1698, s. 6.

⁸⁹ Ten pat, p. 4–8.

netektys turėjo būti kompensuotos⁹⁰. Likusi nedidelė lobyno dalis buvo toliau slepiama. Jos buvimo vietą žinojo tik keletas asmenų⁹¹.

1661 m. gegužės 28 d. J. Bialozoras buvo nominuotas naujuoju Vilniaus vyskupu. Kustodu tapo kunigas Mikalojus Bienickis. Jis turėjo perimti ir lobyno likučius, tuo metu saugomus paulinų vienuolyne Čenstakavoje, taip pat vertybes, kurios buvo pas kanauninkus Slupskį ir Beinartą⁹².

1661 m. gruodžio 4 d. Vilnius buvo išvaduetas. 1662 m. birželį į miestą grįžo kapitula⁹³. Tačiau stipriai nukentėjusios katedros remontas buvo pradėtas tik 1666 m. Tuo tarpu kapitula aiškinosi lobyno likimą. J. Bialozoras buvo klausiamas, kur reikėtų ieškoti konkrečių vertybių. Atrodo, kad nei kapitula prieš užimant miestą rusų kariuomenei nesurašė viso lobyno inventoriaus, nei J. Bialozoras neregistravo, ką užstatė ir pardavė valstybės labui. Po vyskupo mirties pretenzijos dėl dalies dingusių vertybių buvo pareikštos jo įpėdiniui, Upytės vėliavininkui Kristupui Kazimierui Bialozorui. Jis sutiko sumokėti 15 tūkstančių auksinų⁹⁴.

Po karo iš valstybės išdo katedrai už dalį lobyno buvo sumokėta kompensacija – 27 tūkstančiai auksinų. Visa suma buvo skirta katedros remontui⁹⁵. Vėliau, jau XVII a. pabaigoje, toks pinigų panaudojimas sukėlė Šv. Kazimiero koplyčios klebono Zgierskio nepasitenkinimą. Jo nuomone, kompensacija turėjo tekti tik šiai koplyčiai, nes parduotos buvo būtent jos lobyno vertybės⁹⁶.

Lobynas į katedrą grįžo tik 1667 m.

Stipula (kantoriaus lazda)

Vilnius, 1563 m. (?)

⁹⁰ *Volumina legum*, 1859, s. 259, 379.

⁹¹ Manoma, kad tam tikru laiku ji buvo Sapiegoms priklausančiuose Ružanuose (J. Kurczewski, *Kościół zamkowy...*, t. III, s. 167–168).

⁹² Ten pat.

⁹³ Ten pat, p. 171.

⁹⁴ Ten pat, p. 188.

⁹⁵ *Interes Kaplicy św. Kazimierza*, 1698, s. 10–11.

⁹⁶ Ten pat.

po Andrusovo taikos. Iš 1698 m. lobyno vertybių sąrašo aiškėja, kad išliko tik menki lobyno likučiai. Iš daiktų, buvusių jame prieš karą, liko tik auksinė monstrancija, taurė ir smilkytuvas, paaukoti vyskupo J. Tiškevičiaus. Taip pat pacifikalas su Šv. Kryžiaus ir Kristaus erškėčių vainiko relikvijomis, M. Jasienskių dovana, šv. Stanislovo relikvijos su relikvijoriumi, vyskupo E. Valavičiaus pastoralas, galbūt senas pastoralas, puoštas figūromis, stipula, šv. Praksedos ir šv. Kandidos relikvijos su relikvijoriumi, krištolinis kryžius su šv. Eustachijaus relikvijomis, trys puošnios mitros, priklausiusios vyskupams Valavičiui, Vainai ir Radvilai, taip pat keletas taurių, brangakmeniai, šiek tiek liturginių rūbų⁹⁷. Taip pat buvo išsaugotos šv. Kazimiero relikvijos su relikvijoriumi. Dalis sąrašo išvardytų daiktų surašymo metu vis dar buvo užstatyti.

Pastangos atkurti lobyną XVII a. II pusėje –
XVIII a.

Jau 1668 m. pabaigoje kapitula nusprendė, kad išlikusius perlus ir brangiųjų metalų lydinius reikia parduoti, o už gautus pinigus užsakyti naują didelę lempą, smilkytuvą ir dalį skirti krištolinio kryžiaus remontui⁹⁸. Naujasis vyskupas Aleksandras Sapiega (1667–1671) pažadėjo ingreso proga dovanoti auksinę taurę su patena⁹⁹. Vienas dosniausių XVII a. II pusės katedros lobyno donatorių buvo vyskupas Mikalojus Steponas Pacas (1682–1684). Pirmą žinoma jo dovana buvo auksinė taurė, įteikta dar gerokai prieš ingresą 1675 m.¹⁰⁰ 1683 m. vyskupas dovanojo puošnų arnotą ir sidabrinę paauksuotą, puoštą brangakmeniais taurę su patena¹⁰¹. Po vyskupo mirties lobynui atiteko nedidelis auksinis, puoštas deimantais ir emale relikvijorius su

Šv. Marijos Magdalenos de Paci relikvijorius
Massimilian Soldani Benzi (?), Florencija, 1676 - 1684 m.

⁹⁷ J. Kurczewski, *Kościół zamkowy...*, t. III, s. 271–272. XVIII a. I pusės inventoriuose minimi liturginiai rūbai su Vainų herbu.

⁹⁸ J. Kurczewski, *Kościół zamkowy...*, t. III, s. 188.

⁹⁹ Ten pat.

¹⁰⁰ Ten pat, p. 214. Taurė minima ir 1698 m. katedros daiktų sąrašo, p. 271.

¹⁰¹ Ten pat, p. 246. Lobyne išlikusi iki šiol.

Marijos Magdalenos de Pazzi relikvijomis, jis saugomas lobyne iki šiol¹⁰². Žemaičių vyskupas Kazimieras Pacas Vilniaus katedros lobynui perdavė karūnas, skirtas Švč. Mergelės Marijos paveikslui, o testamentu užrašė dvi prabangias kapas, arnotą ir mitrą¹⁰³. Vyskupas Aleksandras Katavičius (1685–1686) paliko katedrai liturginių indų rinkinį ir keletą gobelenų iš Ovidijaus *Metamorfozių* serijos. XVIII a. inventoriuose minimos dar trys jo paaukotos sidabrinės taurės¹⁰⁴.

XVII a. II pusėje pagrindinė lobyno atkūrimo našta krito ant vyskupų ir kapitulos pečių. Valdovų indėlis buvo nedidelis, o piniginės sumos, kurias pažadėdavo, dažnai katedros nepasiekdavo. Iš pasauliečių gautų dovanų žymiausia buvo gobelenų serija, vaizduojanti Dovydo ir Saliamono istorijas, bei auksinė taurė, kuriuos testamentu paliko Lietuvos pakancleris Kazimieras Leonas Sapiega¹⁰⁵.

XVII a. vidurio karų nualintą kraštą toliau krėtė neramumai. 1690 m. prasidėjo vidaus karas su Sapiegomis. Nepriteklių prispausta katedros kapitula buvo priversta ieškotis pinigų užstatant lobyne dar likusias vertybes¹⁰⁶. Dalis užstatytų vertybių niekada nebuvo išpirkta¹⁰⁷.

Nežiūrint visų finansinių sunkumų, buvo stengiamasi rekonstruoti po karų labai nukentėjusią katedrą, ypač Šv. Kazimiero koplyčią. 1691 m. iš Lietuvos išdo buvo skirta 6 tūkstančiai auksinų naujam šventojo karstui. XVII a. pabaigoje Lietuvos didysis išdininkas Benediktas Povilas Sapiega ir Žemaičių vyskupas Kazimieras Pacas skyrė koplyčios restauravimui po tūkstantį auksinų. Už tas lėšas buvo užsakytas naujas sidabrinis kryžius, šventojo statulėlė, dvi angelų figūros ir karūna¹⁰⁸.

Prasidėjęs Šiaurės karas (1700–1721) vėl sukėlė pavojų katedros lobynui. 1702 m. lobynas buvo paslėptas, o dalis išvežta į Čenstakavą¹⁰⁹. Šv. Kazimiero relikvijos į katedrą grįžo jau 1703 m.¹¹⁰, likusi lobyno dalis – 1709 m. Ir šį kartą

---

¹⁰² Relikvijorius buvo gautas mainais už šv. Kazimiero relikvijas, nusiųstas Toskanos didžiajam kunigaikščiui Kosimui III de Mediči. Pacai save kildino iš senovės romėnų ir šią šventąją laikė savo giminės atstove.

¹⁰³ *Testament biskupa žmudskiego Kazimierza Paca*, 1694, s. 1.

¹⁰⁴ *Inwentarz katedry 1724*, s. 15.

¹⁰⁵ J. Kurczewski, *Kościół zamkowy...*, t. III, s. 271.

¹⁰⁶ Pavyzdžiui, 1693 m. rudenį kapitula iš savo valdų negavo jokių pajamų, nes valdos buvo nusiaubtos kariuomenės ir apdėtos mokesčiais (J. Kurczewski, *Kościół zamkowy...*, t. III, s. 264).

¹⁰⁷ Dar 1692 m. buvo užstatytos trys prabangios mitros (J. Kurczewski, *Kościół zamkowy...*, t. III, s. 265). 1693 m. lapkričio pabaigoje vyskupui ruošiantis į Varšuvą, buvo užstatyta J. Tiškevičiaus dovanota monstrancija, taurė ir patena (ten pat). 1694 m. – užstatyta monstrancija ir vyskupo E. Valavičiaus pastoralas (ten pat, p. 272). 1696 m. – dvi didelės žvakidės (ten pat, p. 266).

¹⁰⁸ J. Kurczewski, *Kościół zamkowy...*, t. III, s. 264, 267.

¹⁰⁹ Ten pat, p. 275, 277.

¹¹⁰ Ten pat.

nebuvo išvengta praradimų, tačiau jie buvo mažesni nei XVII a. viduryje. Dingo tik dalis Šv. Kazimiero koplyčios vertybių¹¹¹.

XVIII a. I pusėje imtasi priemonių siekiant geriau apsaugoti lobyne sukauptas vertybes. Vertingiausi objektai galėjo būti naudojami tik ypatingais atvejais, per didžiausias iškilmes. 1736 m. uždrausta į lobyno patalpas patekti pasauliečiams. Taip pat, siekiant išvengti daug žalos padarančių gaisrų, nutarta nupirkti priešgaisrinę vandens pompą¹¹². Po 1748 m. birželio 11 d. gaisro nuspręsta, kad patalpoje, kurioje saugomas lobynas, reikia įstatyti metalines duris ir langines, tuo užkertant ugniai kelią į vidų¹¹³.

Pasirūpinus lobyno saugumu, jis buvo toliau turtinamas. 1709 m. vyskupas Konstantinas Bžostovskis įteikė brangių liturginių rūbų rinkinį¹¹⁴, o 1712 m. – auksinę ingreso taurę ir pateną¹¹⁵. Jo vyskupavimo metu buvo užsakytos ir 6 didelės žvakidės didžiajam altoriui, išlikusios iki šiandien¹¹⁶. Vilniaus sufraganas Jurgis Kazimieras Ancuta 1724 m. parūpino katedrai didelę sidabrinę lempą¹¹⁷ bei perdavė vertingų liturginių rūbų rinkinį¹¹⁸. Vyskupas Karolis Petras Pancežinskis ingresinę taurę užrašė tik testamentu¹¹⁹. Taip pat šiuo testamentu katedrai teko dvi puošnios mitros, pastoralas, liturginių rūbų komplektas ir didelė sidabrinė plaketė su Švč. Mergelės Marijos su kūdikiu atvaizdu¹²⁰. 1716–1724 m. Smolensko vyskupas, Baltarusijos sufraganas, Vilniaus kapitulos prelatas Boguslavas Gosievskis iš sidabro laužo užsakė padaryti keletą sidabrinų taurių, liturginių indų ir keturis relikvijorius¹²¹. 1740 m. Varmijos vyskupas Kristupas Jonas Šembekas testamentu užrašė sidabro naujam šv. Kazimiero karstui pagaminti¹²². Įgyvendinti šią valią ėmėsi Žemaičių vyskupas, Vilniaus kanauninkas, Šv. Kazimiero koplyčios klebonas Kazimieras Antanas Tiškevičius. Kai paaiškėjo, kad paliktos medžiagos neužteks, karstui užbaigti buvo panaudotas katedroje buvęs brangiųjų metalų laužas. Koplyčios klebonas taip pat padovanojo koplyčiai sidabrinį kryžių ir sidabrinę paausnotą taurę. Vyskupas

---

¹¹¹ Ten pat, p. 279.

¹¹² Ten pat, p. 312.

¹¹³ Ten pat, p. 331.

¹¹⁴ Ten pat, p. 286; *Inwentarz katedry 1724*, s. 16a, 17a, 21a–22.

¹¹⁵ J. Kurczewski, *Kościół zamkowy...*, t. III, s. 287.

¹¹⁶ *Inwentarz katedry 1781*, s. 3.

¹¹⁷ V. Dolinskas, *Vilniaus katedros lobynas...*, p. 313; E. Laucevičius, B. R. Vitkauskienė, *Auksakalystė...*, p. 117.

¹¹⁸ *Inwentarz katedry 1724*, s. 23.

¹¹⁹ V. Dolinskas, *Vilniaus katedros lobynas...*, p. 313; *Inwentarz katedry 1781*, s. 2.

¹²⁰ *Kopia testamentu X. Pancernyńskiego, biskupa wileńskiego*, 1729, MAB RS, f. 43, b. 26667, s. 4–5.

¹²¹ *Inwentarz katedry 1712*, s. 4; *Inwentarz katedry z roku 1724*, s. 15.

¹²² J. Kurczewski, *Kościół zamkowy...*, t. III, s. 320.

Mykolas Jonas Zenkavičius 1742 m. įteikė auksinę ingresinę taurę, sidabrinį pastoralą, kryžių ir liturginių rūbų rinkinį¹²³.

Šiuo sunkiu lobynui laikotarpiu pasitaikydavo atvejų, kai buvo siekiama jo sąskaita praturtėti. Pavyzdžiui, 1786 m. prelatas ir kustodas Juozapas Kazimieras Kosakovskis, gavęs leidimą parduoti lobyne saugomus perlus, nuimtus nuo pasenusių liturginių reikmenų, gautus pinigus paskolino giminaičiams už palūkanas. Katedros remontui tuomet teko tik nedidelė sumos dalis¹²⁴.

Iš 1781 m. inventoriaus aiškėja, kad jo surašymo metu katedroje buvo tik 5 objektai iš aukso (2 taurės, 2 monstracijos ir komuninė), 17 sidabrinų, kartais paausutų taurių, 9 įvairūs kryžiai, 14 porų žvakidžių, 20 relikvijorių (kai kurie iš jų mediniai, apkalti sidabro skarda), 6 mitros bei įvairūs liturginiai rūbai. Lyginant su 1598 m. inventoriumi, 1781 m. surašytas lobyno rinkinys buvo gerokai menkesnis, ne tik kiekybės, bet ir vertės prasme. Tam įtakos turėjo nestabili politinė situacija, vidaus ir užsienio karai, taip pat valdovų pozicija Lietuvos, Vilniaus ir jo katedros atžvilgiu¹²⁵. Be to, keitėsi ir visuomenės požiūris į Bažnyčią.

XVIII a. pabaigoje lobyną ištiko dar vienas smūgis. 1794 m. prasidėjus Tado Kosciuškos sukilimui, iš visų bažnyčių buvo pareikalauta atiduoti sidabro dirbinius karo reikmėms. Taip katedra vėl neteko didžiosios dalies sidabrinų lobyno dirbinių¹²⁶.

Lobyno likimas Lietuvai patekus į Rusijos imperijos sudėtį

Lietuvai tapus Rusijos imperijos dalimi, pasikeitė katalikų Bažnyčios padėtis. Įtempti Rusijos ir Vatikano santykiai lėmė tai, kad vyskupijoms vietoj vyskupų ordinarų, skirtų popiežiaus, dažnai vadovavo vyskupijų administratoriai, skirti valdžios. Kurį laiką lobyno istorija tekėjo įprasta vaga. 1798 m. naujasis vyskupas Jonas Nepomukas Kosakovskis, kaip įprasta, įteikė ingresinę taurę¹²⁷. 1803–1805 m.

¹²³ Ten pat, p. 261, 264. *Inwentarz katedry 1781*, s. 2.

¹²⁴ V. Dolinskas, Kosakovskiai ir Vilniaus katedros lobyno perlai, *Lietuvos dailės muziejus. Metraštis*, t. III, 1999, p. 11–24.

¹²⁵ Renkami valdovai, ypač Saksai, neturėjo emocinio ryšio su Vilniumi, kuris buvo būdingas Jogailaičiams ir Vazoms.

¹²⁶ Tuomet atiduota – tabernakulis, 2 didelės žvakidės ir 4 mažesnės, 8 relikvijoriai, šv. Eustachijaus kryžiaus pėda, 4 ampulės ir indai, šv. Jono Nepomuko paveikslo aptaisai ir daug kitų vertybių (*Inwentarz katedry 1796*, MAB RS, f. 43, b. 19611, 19617).

¹²⁷ J. Kurczewski, *Kościół zamkowy...*, t. III, s. 408.

parduoti nenaudojami liturginiai reikmenys, o už juos įsigyti nauji¹²⁸. Savo dovanomis lobyną pildė vyskupai Andrius Benediktas Klangevičius¹²⁹, Jonas Kajetanas Civinskis¹³⁰, Vaclovas Žilinskis¹³¹, kapitulos nariai Pilchovskis, Bžostovskis, Kosakovskis, Stanevičius, Markevičius ir kiti.

Po 1830–1831 m. sukilimo katalikų Bažnyčios situacija Lietuvoje pablogėjo. Pradėta masiškai uždarinėti bažnyčias ir vienuolynus. Vilniaus katedros lobynas tuomet tapo pagrindine liturginių reikmenų saugykla, nes būtent čia patekdavo patys vertingiausi objektai iš uždaromų šventovių. Tokiu būdu katedros lobynas buvo papildytas ypač vertingais objektais, datuojamais XV–XVII a. Pavyzdžiui, iš Vilniaus jėzuitų Šv. Ignoto bažnyčios buvo perimta XVI a. taurė, funduota Vilniaus vyskupo Jurgio Radvilos¹³². Iš Šv. Kazimiero bažnyčios, pertvarkytos į cerkvę, į Vilniaus katedros lobyną pateko sidabrinė paauskuota XVII a. pradžios taurė, dovanota

katedros kanauninko Stanislovo Vilčiopolskio¹³³. Manoma, kad trys sidabrinės paauskuotos taurės ir Kristaus atvaizdas, įrėmintas sidabrinuose rėmeliuose, į lobyną pateko iš 1844 m. uždarytos misionierių Viešpaties Dangun žengimo bažnyčios¹³⁴. Dar dvi lobyno taurės, viena auksinė, kita sidabrinė, paauskuota, puošta brangakmeniais, funduotos Lietuvos pakanclerio Kazimiero Leono Sapiegos XVII a. viduryje, anksčiau galėjo priklausyti Vilniaus bernardinių Šv. arkangelo Mykolo bažnyčiai¹³⁵. Iš Kremenecos Laterano kanauninkų vienuolyno Dievo Kūno ir Šv.

¹²⁸ Ten pat, p. 417–418.

¹²⁹ *Sprawozdanie biskupa Andrzeja Benedykta Kłagiewiczza dla kapituły*, MAB RS, f. 43, b. 19717, 19728.

¹³⁰ *Testament biskupa Jana Civińskiego*, ten pat, f. 43, b. 19743.

¹³¹ *Pismo biskupa Wacława Żychlińskiego*, ten pat, f. 43, b. 19749.

¹³² *Lietuvos sakralinė dailė*, IV..., p. 250

¹³³ Ten pat.

¹³⁴ Ten pat, p. 251.

¹³⁵ Ten pat, p. 252.

Jurgio bažnyčios į lobyną pateko gryno aukso taurė¹³⁶. Tačiau daugumos tokiu būdu į lobyną patekusių vertybių kilmės šaltinio nustatyti neįmanoma.

XIX a. lobyną turtino ir pasauliečiai donatoriai. Žymiausi jų Mykolas Tiškevičius, kuris 1854 m. dovanojo vertingą taurę¹³⁷, bei Juozapas ir Pelagija, kurie 1857 m. fundavo prabangią monstranciją ir kryžių¹³⁸.

Po 1863–1864 m. sukilimo kilusių represijų metu buvo ištremtas tuometinis Vilniaus vyskupas Adomas Stanislovas Krasinskis ir daug katalikų dvasininkų. Kartu su jais į Sibirą iškeliavo ir dalis lobyno vertybių. Jos pasiekė Tomsko guberniją, Marijinską, Irkutską¹³⁹. Tuo pačiu metu ne tokie vertingi lobyno liturginiai reikmenys buvo perduodami vis dar veikiančioms ir sunkiai besiverčiančioms Vilniaus vyskupijos bažnyčioms.

XIX a. – XX a. pradžioje vertingiausi lobyno objektai buvo saugomi skarda išmuštoje specialioje spintoje. Jau XX a. pradžioje atsirado pasiūlymų sukurti katedroje vertingiausių lobyno objektų muziejų. Brangiausi, retai naudojami reikmenys buvo sunėsti į virš zakristijos esančią kapitulos posėdžių salę¹⁴⁰. Tuo metu lobynas praturtėjo dviem vienodomis sidabrinėmis paaukuotomis, emale ir brangakmeniais puoštomis taurėmis bei taure, 1909 m. pagaminta tuomet garsiose Augustino de Vito dirbtuvėse. Ši fundacija siejama su Vilniaus vyskupu Kazimieru Mikalojumi Michalkevičiumi¹⁴¹. Taip pat jis katedrai paliko savo pastoralą.

Kur lobynas buvo saugomas ir ar iš viso buvo slepiamas I Pasaulinio karo metais, nežinoma nieko.

Lobyno raida naujausiais laikais

Po karo susikūrė nepriklausoma Lietuvos Respublika, bet 1919 m. Vilnius atiteko Lenkijai. Trumpu tarpukario laikotarpiu buvo atliktas vienas svarbiausių atradimų katedros istorijoje. 1931 m. katedros požemiuose buvo rasti Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio bei dviejų

---

¹³⁶ Ten pat, p. 253.

¹³⁷ Ten pat, p. 273. *Informacja biskupa Wacława Żychlińskiego o ofiarowaniu kielicha przez hrabiego Michała Tyszkiewiczza*, 1854.

¹³⁸ *Pismo wikarego Jakuba Karolewicza w tej sprawie*, MAB RS, f. 43, b. 19758, 19759.

¹³⁹ Katedros vertybių perdavimo aktai, MAB RS, f. 43, b. 19767, 19764, 19771, 19774, 19786, 19772.

¹⁴⁰ J. Kurczewski, *Kościół zamkowy...*, t. I, s. 284–285, 288.

¹⁴¹ V. Dolinskas, *Vilniaus katedros lobynas...*, p. 275.

Žygimanto Augusto žmonų Elžbietos ir Barbaros palaikai su įkapių insignijomis¹⁴². Buvo įrengta šių radinių ekspozicija, papildyta keletu lobyno objektų.

II Pasaulinio karo išvakarėse, 1939 rugsėjo 1 d. katedros lobynas vėl buvo paslėptas. Slėptuvėje jis išbuvo apie pusę amžiaus. Tų pačių metų spalio 10 d. Vilnius buvo gražintas Lietuvai. Ją netrukus okupavo Sovietų Sąjunga.

Po II Pasaulinio karo sovietų valdžia uždarė katedrą. Dalį išlikusių lobyno vertybių perėmė Lietuvos dailės muziejus, tačiau dar didesnė dalis buvo išgrobstyta. Tuometinis Vilniaus vyskupijos administratorius kunigas Kazimieras Paltarokas pasistengė, kad šv. Kazimiero relikvijas būtų leista pernešti į Šv. Petro ir Povilo bažnyčią. 1949 m. kai kuriuos liturginius reikmenis iš Vilniaus katedros leista perduoti tebeveikiančioms Lietuvos bažnyčioms. 1955 m. katedra buvo perduota Dailės muziejaus žinion. Nuo 1962 m. Lietuvoje pradėta ieškoti dingusių vertybių, tad susidomėta ir katedros lobyno likimu. Tačiau asmenys, 1939 m. paslėpę didžiausias katedros vertybes, paslaptį apie jų buvimo vietą nusinešė į kapus, todėl paieškos ilgą laiką buvo bevaisės.

1985 m. vyko katedros restauracija, o kartu ir archeologiniai tyrinėjimai. Jų metu buvo rasta keletas užmūrytų nišų. Vienoje iš jų, tarp Goštauto ir Šv. Jono Nepomuko (dabar Tremtinių) koplyčių, kovo 23 d. rastos paslėptos lobyno vertybės¹⁴³. Apie radinį buvo pranešta vos keliems žmonėms, nes bijota, kad sovietų valdžia gali pasirūpinti vertybių išvežimu iš šalies. Visi radiniai buvo aprašyti ir perduoti Lietuvos dailės muziejui. Daugiau nei 10 metų jie buvo prieinami tik nedidelei grupei žmonių – restauratoriams, tyrinėtojams. Pati kolekcija buvo nuolat pildoma radiniais, atrastais katedros archeologinių tyrinėjimų metu.

1989 m. vasario 5 d. tikintiesiems gražinta katedra buvo iš naujo konsekruota. Kovo 4 d. į savo koplyčią grįžo šv. Kazimiero relikvijos, muziejus katedrai taip pat gražino kai kuriuos liturginius reikmenis, reikalingus šv. Mišių aukojimui. Pačias didžiausias lobyno vertybes nutarta ir toliau laikyti paslėptas. 1998 m. jos pirmą kartą buvo pristatytos valstybės, Bažnyčios ir spaudos atstovams, o 1999 m. pabaigoje suorganizuotoje parodoje „Krikščionybė Lietuvos mene“ parodytos plačiajai visuomenei¹⁴⁴.

¹⁴² Z. Świąch, *Wileńska klątwa Jagiellończyka*, Kraków, 1994.

¹⁴³ A. Jockus, Vilniaus katedros lobynas buvo užmūrytas pirmąją karo savaitę, *Lietuvos aidas*, 11 VII 1998.

¹⁴⁴ *Krikščionybė Lietuvos mene. Vadovas*, Vilnius, 2001.

Didžioji dalis lobyno vertybių šiuo metu gražinta katedrai ir jos saugomos 2009 m. Šv. Mykolo bažnyčioje įrengtame Bažnytinio paveldo muziejuje. Lobynas ir toliau yra pildomas naujais, vertingais objektais. Pavyzdžiui, dar 1989 m. Kanados lietuviai fundavo neogotikinę taure, o Argentinos lietuviai – Dievo Motinos statulėlę. 1991 m. arkivyskupas Julijonas Steponavičius padovanojo dvi taures ir pastoralą. Kardinolas Audrys Juozas Bačkis parūpino prabangų liturginių rūbų komplektą. 1993 m. Lietuvoje lankęsis popiežius Jonas Paulius II katedrai paaukojo taure su patena. Dalis lobyno vertybių ir dabar nėra tik muziejaus eksponatai. Jos naudojamos pagal tikrąją paskirtį liturgijoje.

Kaip matome, visus 600 metų lobyno istorija glaudžiai siejasi su valstybės istorija, o saugomi jame objektai liudija aukotojų mentalitetą, jo pokyčius, tikėjimo tvirtumą, meninį skonį bei aukštą juos gaminusių meistrų profesionalumą.